

Васютинський В.О.

ЦІНІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНІ УПОДОБАННЯ МОЛОДІ З РІЗНИМ РІВНЕМ МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ

За результатами опитування 2100 мешканців шістьох міст України виявлено, що молоді респонденти виразніше орієнтуються на позитивні переживання, взаємодію з оточенням, активні методи громадського залучення. Посилення українського патріотизму поєднується з поляризацією мовних уподобань. Матеріально забезпечена молодь має вищу задоволеність із життя, чіткіші громадянські орієнтації, позитивніше ставлення до освіти. Незаможна молодь є менш задоволеною, має слабші громадянські орієнтації, недооцінює значення освіти, прихильніше ставиться до української мови.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, матеріальна забезпеченість, культура бідності, етнополітичні цінності, задоволеність із життя, протестні настрої, громадянська позиція, освіта

Васютинский В.А.

Ценностно-ориентационные предпочтения молодежи с разным уровнем материальной обеспеченности

По результатам опроса 2100 жителей шести городов Украины выявлено, что молодые респонденты четче ориентируются на положительные переживания, взаимодействие с окружающими, активные методы общественного вовлечения. Усиление украинского патриотизма сочетается с поляризацией языковых предпочтений. Материально обеспеченная молодежь более удовлетворена жизнью, имеет более отчетливые гражданские ориентации, положительнее относится к образованию. Неимущая молодежь

менее удовлетворена, имеет более слабые гражданские ориентации, недооценивает значение образования, более благосклонно относится к украинскому языку.

Ключевые слова: ценностные ориентации, материальная обеспеченность, культура бедности, этнополитические ценности, удовлетворенность жизнью, протестные настроения, гражданская позиция, образование

Vasiutynskyi, V.O.

Value-orientation preferences of a youth with different level of financial security

According to the results of polling 2100 inhabitants of 6 cities of Ukraine, it was discovered that the young respondents were more clear oriented on the positive emotional experiences, interaction with the surroundings, and the active methods of social engagement. Strengthening the Ukrainian patriotism was linked with polarization of their language preferences. A financially secured youth had a higher life satisfaction, the more distinct civic orientations, and the more positive attitudes to education. The poor young people were less satisfied, had the weaker civic orientations, depreciated importance of education, and more favorably regarded the Ukrainian language.

Key words: value orientations, financial security, culture of poverty, ethno-political values, life satisfaction, disgruntlement, civic position, education

Автор ідеї про «культуру бідності» як життєвий шлях і спосіб життя, що засвоюється, відтворюється і здійснюється більшістю представників убогих прошарків, О. Льюїс серед причин такого становища називав, зокрема, вікові характеристики людей. Найзагальнішою є засад, що бідність імовірніше стосується молоді.

О. Льюїс фіксував брак дитинства як етапу захищеності дитини в убогих сім'ях [2; 4; 6]. S. Łodziński наголошує на молодому віці польських бідних: ідеться про бідність у дитинстві та бідність у період виховання дітей. Бідність частіше

стосується молоді, яка ще не встигла забезпечити собі достатній рівень добробуту (т. зв. ювенілізація бідності) [6].

Проте в сучасному українському суспільстві через бідність частіше потерпають представники старшого покоління, які не лише зазнали матеріальних утрат, а й переживають ціннісно-орієнтаційну та інструментальну депривацію. Важливою обставиною поширення бідності в постсоціалістичному суспільстві є поєднання бідності «старої» (зумовленої колишньою «рівністю в бідності») і «нової» (спричиненої нерівністю «дикого» капіталізму). За Н. Дембицькою, економічна соціалізація в умовах трансформації суспільства детермінується двома групами чинників: з одного боку, підсвідомим засвоєнням архетипів старого суспільства, а з другого – новим суб'єктивним життєвим простором із його прагненнями, інтересами, цінностями [1].

До основних ознак бідності традиційно зараховують і низьку професійно-освітню підготовку, брак освіти [3; 8], що має особливе значення для особистісного та соціального самовизначення молоді. Так, описуючи «синдром бідності», S. Łodziński говорить, зокрема, про низький рівень освіти та обмеження в доступі до знань [6]. Про утруднення бідним доступу до освіти пише й А. Ratecka, за головну причину чого вважаючи непристосованість дітей із маргінальних середовищ до вимог публічних шкіл [7]. Н. Domański підкреслює, що для представників *underclass* школа не є осередком соціалізації, її не трактують як вікно у світ, освіта не стає капіталом для будівництва майбутнього [5].

Мета статті полягає у висвітленні особливостей свідомості та поведінки молодих респондентів у зв'язку з рівнем матеріального добробуту, визначених на основі узагальнення даних масштабного опитування.

Наприкінці березня – початку квітня 2011 р. було опитано мешканців шістьох великих міст – Києва, Львова, Харкова, Донецька, Одеси та Севастополя. У кожному з них опитано по 350 осіб, усього – 2100 респондентів. Вибірку було структуровано за ознаками віку і статі: чоловіки склали 46,2%, жінки – 53,8%,

молодь (від 18 до 29 років) – 23,4%, особи середнього віку (від 30 до 49 років) – 38,9%, представники старшого покоління (50 років і більше) – 37,7%.

Анкета, що використовувалася в дослідженні, містила 71 пункт у вигляді запитань або тверджень, зміст яких поділявся на 115 ознак, що відображають думки респондентів про їхнє особисте життя, ступінь задоволеності їхніх потреб, соціальний статус, стосунки з оточенням, громадсько-політичні процеси, мовні уподобання тощо.

Значущі відмінності за критерієм χ^2 між відповідями респондентів різного віку мали місце в 74 випадках із 115. За результатами факторного аналізу, здійсненого в просторі цих 74 ознак, виділилися чотири значущі фактори із загальною дисперсією 53,6%.

Основу *першого* фактору (вклад у дисперсію склав 14,5%) склав вибір респондентами *ефективних методів залучення громадян до активного громадського життя*. Найбільш навантаженими виявилися оцінки інформування про результати соціологічних опитувань та психологічних тренінгів.

Загалом представники всіх вікових груп виразну перевагу надавали значенню опитувань: цей метод вибрали 30,8% молоді, 33,9 – осіб середнього віку та 37,5 – представників старшого покоління. Істотно нижчими виявилися оцінки психологічних тренінгів: відповідно, 15,8, 6,9 та 7,8%. Порівняння зроблених виборів показує, що молодь відносно прихильніше ставиться до тренінгів, тоді як опитування дедалі вище цінується з віком.

До *другого* фактору (13,5%) з найбільшим навантаженням увійшов індикатор, що віддзеркалює позицію особи в *мовному питанні*: це відповідь на запитання «Яким, на Ваш погляд, повинно бути співвідношення української і російської мов у сфері освіти?». Найчастіше (38,7%) пропонували співвідношення 50 на 50%, а середній показник по вибірці склав 56,8% – на українську і 43,2% – на російську мови (слід підкреслити, що ці дані не є репрезентативними для загальноукраїнської вибірки).

Відмінності між віковими групами виявилися невеликими: молодь відводила на українську мову 55,5%, особи середнього віку – 57,2%, старшого – 57,3%. (Менша прихильність молоді до української мови утворилася за рахунок молодих респондентів із Донецька та Севастополя: ті, хто повністю виключає українську мову з освіти або припускає лише мінімальну її наявність, склали 25,6% в Донецьку та 48,2% в Севастополі. Коли зважити на те, що в середній віковій групі таких було 13,8% та 28,5%, а в старшій – 17,2% та 32,6%, відповідно, то можна зробити висновок про істотну поляризацію позицій молоді в найбільш російськомовних регіонах у мовному питанні).

Друга ознака в цьому факторі – оцінка вислову «Російський патріотизм – найсправжніший і найщиріший». Із ним погодилися 13,4% молоді, 16,5% осіб середнього віку та 23,3% літніх людей. Зіставлення позицій респондентів за двома описаними ознаками увиразнює наявність у свідомості російськомовних жителів України, особливо молоді, процесу формування українського російськомовного (але не російського!) патріотизму.

Зміст *третього* фактору (12,9%) склали оцінки *почуттів щодо теперішнього історичного періоду*. Тут на різних полюсах протиставилися інтерес і гнів. Позиції молодих і літніх респондентів виявилися протилежними: молодь частіше відзначала інтерес (31,8%), а рідше – гнів (16,0%), тоді як у старшій віковій групі ці показники склали, відповідно, 17,6% і 27,5%. Особи середнього віку зайняли проміжну позицію, але дещо ближчу до молоді (27,1% та 18,3%).

В основу *четвертого* фактору (12,7%) ліг *розрахунок респондентів у скрутних обставинах* на Бога або на друзів. На Бога частіше покладаються представники старшого покоління (33,6%), рідше – середнього (29,6%), а найрідше – молодого (16,6%). На друзів, навпаки, більше схильна розраховувати молодь (24,1%), ніж особи середнього (13,2%) та старшого (9,8%) віку.

Повідомляючи під час опитування дані про себе, респонденти, зокрема, визначали своє фінансово-матеріальне становище, даючи оцінку середнього рівня

доходу на одного члена сім'ї за шкалою: до 1 тис. грн. (далі в статті представники цієї групи умовно називатимуться «малозабезпечені»); від 1 до 2 тис. грн. («середньозабезпечені»); понад 2 тис. грн. («забезпечені»).

Вікові групи респондентів розподілилися за матеріальним становищем таким чином: серед молоді «малозабезпечені» склали 21,8%, «середньозабезпечені» – 48,3%, «забезпечені» – 29,9%; серед осіб середнього віку їх виявилось, відповідно, 18,9%, 47,9% та 33,2%, а в старшій віковій групі – 37,8%, 42,4% та 19,8%. Виходить, що порівняно найкраще забезпеченими є представники середнього покоління, а найгірше – старшого.

За показниками лише молодіжної вибірки було виявлено 17 ознак, за якими мали місце значущі відмінності між відповідями респондентів із різним рівнем матеріальної забезпеченості. За результатами факторного аналізу, здійсненого в просторі цих ознак, виділилися п'ять значущих факторів із загальною дисперсією 55,4%.

До *першого* фактору (вклад у дисперсію 15,8%) ввійшли ознаки, які розкривають позиції респондентів у сфері *етнополітичних цінностей*. Центральну проблему склав вибір мови – української або російської – в офіційному та особистому спілкуванні.

Найбільше навантаження випало на оцінку вислову «У незалежній Україні державною може бути тільки одна мова – українська», із змістом якого погодилися 37,7% молодих респондентів. Серед «малозабезпечених» рівень такої згоди склав 45,5%, «середньозабезпечених» – 36,6%, «забезпечених» – 33,8%. Виходить, що майнова незабезпеченість спонукає молодь прихильніше ставитися до української мови.

Утім, головна причина ставлення молодих респондентів до статусу української мови криється в їхніх реальних мовних уподобаннях: серед тих, хто в особистому спілкуванні цілковито або здебільшого віддає перевагу українській мові, рівень підтримки її державного статусу становив 87,9%, а серед цілковито або переважно російськомовних – 21,8%.

Проте в обох цих групах такий показник послідовно знижується від, відповідно, 92,3% та 27,3% серед «малозабезпечених» до 90,9% та 22,3% серед «середньозабезпечених» і 84,6% та 16,8% серед «забезпечених». Отже, і серед україно-, і серед російськомовної молоді прихильність до української мови посилюється зі зниженням рівня матеріальної забезпеченості.

Другий фактор (14,1%) описує *задоволеність із життя*, яка позитивно корелює з майновим становищем молодих респондентів. Так, із висловом «В основному моє життя складається благополучно» погодилися 57,4% «малозабезпечених», 66,2% «середньозабезпечених» і 76,8% «забезпечених». Такий зв'язок є цілком очевидним, зрозумілим і стабільним.

Третій фактор (10,3%) склали ознаки, що поєднують переживання *негативних емоцій і протестних настроїв*. Найбільше навантаження тут випало на оцінку вислову «Наша головна біда – повсюдне недотримання законів і владою, і пересічними громадянами». Із його змістом частіше погоджувалися «малозабезпечені» респонденти (81,0%), ніж «середньозабезпечені (72,2%) та «забезпечені (62,3%).

Очевидно, у цьому разі можемо спостерігати подвійну зумовленість таких відмінностей. З одного боку, низький матеріальний рівень спричиняє підвищене незадоволення респондентів (подібно до показників попереднього фактору). Із другого боку, високий рівень виявляється пов'язаним із релятивною позицією щодо дотримання законів (соціальних норм), що може мати як негативний (брак законопослушності), так і позитивний (креативність, нормативна необмеженість) зміст.

У межах *четвертого* фактору (7,8%) поєдналися ознаки, які характеризують *громадянську позицію* опитаних. Тут вона найвиразніше втілилася в оцінці солідарності громадян як однієї з незадоволених потреб респондентів (запитання «Чого Вам особисто найбільше бракує в житті?»). Такий варіант відповіді серед інших обрали 4,0% «малозабезпечених», 6,7% – «середньозабезпечених» і 13,0% – «забезпечених».

Як бачимо, проблеми громадянськості сильніше турбують матеріально забезпечену молодь, ніж їхніх незаможних ровесників.

П'ятий фактор (7,4%) стосується значення *освіти* в житті молоді. Відповідаючи на запитання про те, на кого або на що вони найбільше розраховують у скрутних обставинах, жодний із «малозабезпечених респондентів не вибрав варіанта «на свою освіту», тоді як серед «середньозабезпечених» таких було 1,4%, а серед «забезпечених» – 3,6%.

Щоправда, такі невисокі відсотки роблять наведені показники статистично ненадійними, але ці самі співвідношення по всій – більш численній – вибірці виявилися аналогічними. Тому є підстави стверджувати, що заможна молодь позитивніше ставиться до своєї освіти, а недооцінка освіти частіше властива молоді незаможній.

Висвітлені дані дають підстави зробити такі **висновки**.

Порівняно з представниками інших вікових груп молодь виразніше орієнтується на інтенсивну взаємодію з оточенням, надає перевагу активним методам залучення до громадського життя, переживає позитивні почуття щодо сьогодення. В етнополітичній сфері має місце істотна поляризація поглядів у мовному питанні за одночасного посилення патріотично-проукраїнських настроїв як серед україно-, так і російськомовної молоді.

Матеріально забезпечена молодь має вищий рівень задоволеності із життя, чіткіші громадянські орієнтації, позитивніше ставлення до освіти. Молодь незабезпечена є менш задоволеною, виявляє слабші громадянські орієнтації, недооцінює значення освіти. Водночас незаможна молодь прихильніше ставиться до української мови, що в певних умовах може виконувати для неї компенсаторну функцію.

Список використаної літератури

1. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 49–59; № 3 (29). – С. 53–67.
2. Кормич Л. І. Державна соціальна політика та майнове розшарування в Україні / Л. І. Кормич, Е. А. Гансова // http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_17/Gansova,Kormich.doc.
3. Хомра О. У. Бідність в Україні: оцінки, наслідки, специфіка характеристик в монофункціональних містах // Матер. III міжнар. конф. «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні», 2005 // <http://www.edportal.org.ua>.
4. Ярошенко С. С. Синдром бедности / С. С. Ярошенко // Социологический журнал. – 1994. – № 2 // <http://www.socjournal.ru/article/57>.
5. Domański H. Ubóstwo w społeczeństwach postkomunistycznych // www.cebi.pl/texty/maj03.doc.
6. Łodziński S. Bieda, wykluczenie i marginalizacja społeczna // <http://www.ppt2txt.com/r/9219b1b0/>.
7. Ratecka A. Wykluczeni, zmarginalizowani, biedni – czy istnieje polska underclass? // <http://krytyka.org/index.php/artykuy-naukowe/rone/280>.
8. Murali V., Oyebode F. Бедность, социальное неравенство и психическое здоровье // Обзор современной психиатрии. – 2004. – Вып. 23 // <http://www.psyobsor.org/1998/23/2-1.php>.